

Uměj mluvčí vobecný češtiny
mluvit spisovně?

Vojta Diatka + Michal Láznička
Žďárek - Litoměřice 2011

Struktura příspěvku

- Cíle
- Jak?
- Popisy situací
- Proměnné
- Rysy mluveného jazyka ve spisovných projevech
- Rozdíly mezi skupinami mluvčích

Cíle

1. Analyzovat schopnost mluvčích obecné češtiny (OČ) mluvit spisovnou češtinou (SČ) v situacích, které to po nich vyžadují
2. Popsat jejich odchylky od spisovné češtiny v projevech
3. Zjistit, jak se tato schopnost liší u vysokoškolsky vzdělaných mluvčích a u studentů před maturitou

Obecně ke studii

- Zaměřili jsme se na nepřípravené rozhovory usměrňované daným tématem
- Předpoklad: mluvčí, kteří realizují většinu svých promluv v mluvené formě češtiny, budou některé její rysy přenášet do spisovného projevu
- Ukazatelem schopnosti mluvčích OČ mluvit SČ je přítomnost/nepřítomnost rysů mluveného jazyka v jejich projevu

Jak?

- snaha prověřit přijatelnost rysů obecné češtiny ve formální komunikační situaci
- a naopak zjistit schopnost používat standard -> pokusit se identifikovat rysy, které charakterizují standard pro samotné mluvčí
- požadavek práce s reálnými daty × omezenost datových souborů -> spíše sonda, případová studie
- porovnání 2 odlišných skupin mluvčích -> zvolena komplexní „socioproměnná“ zkušenost = věk + vzdělání + komunikační zkušenosti

Předchozí výzkumy

- kritérium pro výběr studií: empiričnost + shodná metodologie

1. Výzkumy mluveného jazyka při neformálních projevech

- Kravčišínová, K., Bednářová, B. *Z výzkumu běžně mluvené češtiny*
- Jančák, P. *Frekvence hlavních hláskových znaků v mluvě pražské mládeže*

2. Akomodace Moravanů na obecnou češtinu

- Wilson, J. *Moravians in Prague*

3. Jazyk televize

- Hedin, T. *Language Variation on Czech Television*

Popis situace 1

- diskusní soutěž „debatní liga“
- 2/7/11 Gymnázium Jiřího Ortena Kutná Hora
- 9 nahrávek > celková délka 55:23 > 3 soutěžní kola
- mluvčí: žáci 3. (7.) ročníku 4 (8)-letého gymnázia
- proč standard?
 - > reprezentace školy, prestižní akce, porota složená z pedagogů a organizátorů národního kola soutěže
 - > součástí hodnocení nejen „síla“, ale i forma argumentů

Popis situace 2

Zasedání zastupitelstva v Hrnčířích 28/3/11

- Mluvčí
 - dospělí, vysokoškolsky vzdělaní
- 26:05 videozáznamu
- Dvojí kontext
- Tlak na spisovnost
 - Nahrávka se promítá celý měsíc na místním infokanálu
- Řešení témat komunální politiky

Proměnné

- tři prototypické, nejfrekventovanější rysy obecné češtiny / standardu a jejich distribuce:
 1. proteze v-
 2. úžení [e:]
 3. diftongizace [i:] (resp. -ý-)

Predikce

1. Pro popis spisovného projevu mluvčích obecné češtiny bude třeba najít více méně nápadných proměnných než jen 3 základní obecněčeské
2. Proteze v je více stigmatizující než úženi [e:] a diftongizace [i:]
3. Vysokoškolsky vzdělaní mluvčí budou lépe ovládat spisovnou češtinu než studenti před maturitou

Další proměnné

- další vytipované rysy s přijatelnou frekvencí v datech + možnost srovnat oba vzorky:
 1. krácení [i:]
 2. redukce C klastrů $\rightarrow jC > -C$; $kC \rightarrow -C$
 1. redukce skupin $jV > -V$
 2. redukce typu nějak- \rightarrow ňák-
 3. redukce koncového -l v pret.
 3. redukce koncového -e v 1.pl.pres.
 4. pomocný vokál v sedm- / osm-
 5. morfologická variace -bychom / -bysme

Rysy mluveného jazyka ve spisovných projevech

1. Obecněčeské proměnné

Proměnná	S	nonS	Tot	%nonS
(v-)opravdu	259	19	278	6,8
dobr(-ý/ej)	150	28	178	15,7
hezk(-é/-ý)	295	58	353	16,4

- Mluvčí se docela zdařile vyhýbají tradičně zkoumaným znakům obecné češtiny
- Protetické v je o něco více stigmatizující než úžení [e:] a diftongizace [i:]

Rysy mluveného jazyka ve spisovných projevech

2. Zjednodušování souhláskových skupin

Proměnná	S	nonS	Tot	%nonS
(j-)du	5	30	35	85,7
(j-)eště	3	22	25	88
(j-)sem/sme/sou	10	91	101	90
(k-)dyž	44	35	79	44,3

- Pro nepřipravené spisovné projevy je typické odpadávání j v určitých kontextech
- Odpadávání j je pro běžné mluvčí mnohem méně patrné než odpadávání k v když

Rysy mluveného jazyka ve spisovných projevech

- 3. Morfologické proměnné

Proměnná	S	nonS	Tot	%nonS
-by(chom/-sme)	3	20	23	86,6
navrhujem(-e)	35	5	40	12,5

- V případě bychom/bysme je patrná tendence k analogické záměně bysme za bychom

Rysy mluveného jazyka ve spisovných projevech

4. Krácení i: a příliš knižní lex. jednotky

Proměnná	S	nonS	Tot	%nonS
vi(:)m	84	153	237	64,56
ň(-ej-)ák-	4	40	44	90,9
os(-u-)m	1	8	9	88,8

- Zdá se, že mluvčí shledávají slova osm a nějaký jako příliš knižní, a proto se jim vyhýbají i ve spisovném projevu

Rozdíly mezi oběma skupinami mluvčích

- různá míra rozdílů u jednotlivých proměnných:

Proměnná	Data.I		Data.II	
	tot	%nonS	tot	%nosS
(v-)opravdu	170	8,24	108	4,63
dobr(-ý/ej)	178	15,73	0	0
hezk(-é/-ý)	246	21,54	107	4,67

- „gymnaziální“ Data.I v zásadě odpovídají předchozím zjištěním/odhadům

Rozdíly mezi oběma skupinami mluvčích

Proměnná	Data.I		Data.II	
	tot	%nonS	tot	%nosS
(j-)du	30	83,3	5	100
(j-)eště	12	91,6	13	84,62
(j-)sem/sme/sou	76	90,79	25	88
(k-)dyž	71	42,25	8	62,5

- krom „(j-)eště“ jsou počty výskytů značně disproporční
- lze snad odhadovat, že tyto rysy jsou pro obě skupiny vhodné i ve formální komunikační situaci
- obtížně „slyšitelné“ rysy, doménou spisovné češtiny jen (velmi) pečlivá mluva × určité % výskytů

Rozdíly mezi oběma skupinami mluvčích

Proměnná	Data.I		Data.II	
	tot	%nonS	tot	%nosS
-by(chom/-sme)	10	80	13	92,31
navrhujem(-e)	24	16,6	16	6,25

- varianta na -bysme i v literatuře označována za téměř spisovnou
- naopak krácení -e v 1.pl.pres. se jeví jako značně příznakové
-> Data.I navíc zkreslena - všechny případy jeden mluvčí (z celkem 30)

Rozdíly mezi oběma skupinami mluvčích

Proměnná	Data.I		Data.II	
	tot	%nonS	tot	%nosS
vi(:)m	161	67,7	76	57,89
ň(-ej-)ák-	31	87,1	13	100
os(-u-)m	4	75	5	100

- obě skupiny ukazují podobné tendence

Rozdíly mezi oběma skupinami mluvčích

shrnutí:

- u rysů, které se u obou skupin zdají být nejvíce problematické ve formálním projevu, se ukazuje jako úspěšnější skupina starších mluvčích s širšími komunikačními zkušenostmi

-> větší jazyková praxe a znalost širšího spektra komunikačních situací = lepší schopnost kontrolovat formální projev?

-> žáci nedokážou aktualizovat normy získávané v průběhu výuky v kontextu reálné formální komunikační situace?

dík

Bibliografie

Kravčíšínová, K., Bednářová, B. *Z výzkumu běžně mluvené češtiny in Slavica Pragensia* 10, 1968, s. 305 - 320.

Jančák, P. *Frekvence hlavních hláskových znaků v mluvě pražské mládeže in Naše řeč* 57, 1974s. 191-200.

Wilson, J. *Moravians in Prague*. Peter Lang, 2007, 266 s.

Hedin, T. *Language Variation on Czech Television*. Stockholm University, 2005, 217 s.